

VLADISLAV SUVÁK:

Ars vivendi alebo Umenie žiť medzi Sókratom a Foucaultom

Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2020, 235 s.

Pod pojmom filozofia si každý z nás predstavuje niečo iné. Pre akademických autorov sa filozofická práca väčšinou spája so snahou o porovnávanie, interpretáciu či analýzu rozmanitých textov a názorov v rámci jednotlivých oblastí filozofického výskumu (dejiny filozofie, ontológia, epistemológia, etika, logika a pod.). Publikačné výsledky tejto tvorivej činnosti majú pritom niekedy podobu ťažko zrozumiteľných odborných kníh a článkov. Bežní ľudia taktiež niekedy spájajú filozofiu buď s niečím príliš vysokým, komplikovaným a nepraktickým, alebo ju práve naopak vnímajú ako zastávanie určitého špecifického pohľadu na svet, ktorý sa často prejavuje snahou pretaviť svoju osobnú filozofiu do praktického života. Hoci práve toto „laické“ spojenie filozofie a života reprezentovalo významný prúd filozofického myslenia už v antickom Grécku, v súčasnosti akoby sa z akademického prostredia vytratilo.

Najnovšia kniha významného slovenského bádateľa Vladislava Suváka sa pokúša čitateľovi predstaviť tento pôvodný rozmer filozofie v zmysle „umenia života“ (gr. *techné tú biú*; lat. *ars vivendi*). Publikácia sa celkovo skladá z trinástich kapitol, ktoré majú podobu skôr ľahšie pochopiteľných esejí ako zložito napísaných traktátov, a preto sú podľa môjho názoru ľahko zrozumiteľné aj pre čitateľov, ktorí sa vo filozofickej problematike až tak dobre neorientujú. Autor v jednotlivých kapitolách postupne predstavuje dve teoretické témy, osem personálnych portrétov antických filozofov a tri portréty filozofov z neskoršieho obdobia. Pre všetky vybrané postavy z knihy je charakteristické, že hlavným cieľom ich filozofického skúmania nie je literárna produkcia, ale sám život. Tento existenciálny prístup odlišuje myslenie týchto autorov od myslenia väčšiny súčasníkov.

Dve teoretické kapitoly (kapitoly č. 2 a 4) sa zaoberajú problematikou umenia a starostlivosti o dušu v antickom Grécku. Ak v rámci filozofie hovoríme o „umení života“, tak si musíme uvedomiť, že antické vnímanie umenia má oveľa širší význam ako v súčasnosti. Zameralo sa totiž v prvom rade skôr na proces vedomého vytvárania (gr. *poiésis*) nejakého artefaktu, ako na finálny produkt či na samotného umelca. V tomto významovom rámci tak „umenie života“ predstavuje vedomú činnosť človeka, ktorá sa orientuje na utváranie správneho života ako diela určeného pre seba

a ostatných. Toto umenie dobrého života sa potom vzťahuje k starostlivosti o vlastnú dušu, teda, povedané moderným jazykom, k pravdivému sebapoznaniu ľudského jedinca. Bez tejto intenzívnej práce na sebe by si antický človek nikdy nevedel vybudovať cestu k lepšiemu životu. A práve tento dôraz na cvičenie samého seba (gr. *askésis*) predstavuje jednu z hlavných črt, ktorá je charakteristická pre tých antických filozofov, čo si za cieľ filozofického výskumu zvolili vlastný život.

Autorom, ktorý ako prvý symbolicky reprezentuje obrat skúmania od prírodných otázok smerom k otázkam ľudským, je samozrejme Sokrates (kapitola č. 1). Sokrates zastával názor, že myšlienky a rozhodnutia filozofa sa vždy musia prejavovať v jeho osobnom živote. Zmyslom filozofie nie je napísať nejaké literárne dielo, ale urobiť dielo z vlastného života. Vladislav Suvák si všíma, že pre antickú filozofiu v zmysle „umenia života“ sú typické najmä dva znaky, ktoré sú často protikladom toho, ako dnes vnímame filozofickú činnosť my. Títo autori sa vedome zriekajú spisovateľskej aktivity a svedectvo o ich činnosti nám sprostredkujú až ich nasledovníci. Dedičstvom po Sokratovi tak nie je nejaká filozofická doktrína, ale *kleos* (slov. *povešť* či *sláva*), ktorú nám o jeho spôsobe života zachovali nasledujúce generácie filozofov. Sokratovo „umenie života“ je tak najlepším príkladom toho, ako možno ovplyvniť život iných bez toho, aby človek napísal čo i len jeden filozofický spis.

Druhou postavou, na ktorú sa autor zameriava, je Protagoras (kapitola č. 3). Tento grécky sofista je známy svojím výrokom: „O bohoch nemôžem vedieť ani to, že sú, ani to, že nie sú, ani akú majú podobu; lebo mnoho je vecí, ktoré tomu bránia, nielen (ich) nezrejmosť, ale aj krátkosť ľudského života“ (s. 60). Tento výrok spochybňujúci schopnosť pochopiť povahu božských bytostí autor dáva do súvislosti so zobrazením bohov, ktoré môžeme vidieť na aténskej Akropole (presnejšie na reliéfe, ktorý sa nachádza na východnej časti iónskeho vlysu vnútornej svätyne Partenónu). Vychádzajúc zo štúdie Ira S. Marka Suvák sa nazdáva, že tento umelecký výjav môže znázorňovať nový vzťah medzi smrteľníkmi a bohmi, ktorý má ozvenu práve v Protagorovom myslení. Bohovia sú tu totiž zobrazení ako bytosti, ktoré sa o ľudí veľmi nezaujímajú a starosť o ľudské veci prenechávajú človeku.

Piata a šiesta kapitola sa zaoberajú dvoma postavami kynického hnutia Antistenom a Diogenom. Antistenes ako zakladateľ kynizmu pokračuje v napĺňaní Sokratovej tézy o nevyhnutnosti zosúladenia slov so skutkami. Najlepšie je tento prístup viditeľný na analýze dvoch Antistenových rečí, *Aias* a *Odysseus*, ktoré zachytávajú fiktívny rečnícky súboj oboch hrdinov v spore o tom, komu má po Achillovej smrti pripadnúť hrdinova zbroj. Kým *Aias* reprezentuje prototyp tradičného hrdinu, ktorý verí, že činy musia predchádzať slovám, *Odysseus* ako vzor nového hrdinu dokáže zosúladiť svoje slová s činmi a tak predstavuje predobraz sokratovského mudrca. Druhá po-

stava kynickej tradície – Diogenes – je skutočným antickým príkladom umenia filozofie ako spôsobu života. Keďže Diogenes považoval prirodzenosť za princíp, ktorý je v protiklade so všetkými ľudskými konvenciami, zákonmi a názormi, prispôbil tomuto pravidlu všetky vonkajšie, ako aj vnútorné prejavy vlastného života: nemal stály domov, zavrhol techniku, výzorom sa podobal na túlavého žobráka, snažil sa vystačiť si s málom a podobne. Táto túžba po prirodzenom živote mala za následok radikálnu chudobu, ktorá mu však v konečnom dôsledku pomáhala prekonať všetky nástrahy nepriaznivého osudu. Keďže podobný typ filozofického presvedčenia sa nedá vyjadriť prostredníctvom literárnej produkcie, tak práve Diogenov spôsob života predstavuje pravý kľúč k pochopeniu jeho filozofie.

Siedma až desiatka kapitola sa venujú štyrom predstaviteľom helenistického myslenia. Práve v období helenizmu sa totiž „umenie života“ stalo vo filozofii dominantným prúdom. Prvý smer – skepticizmus – reprezentuje postava Pyrrhona z Élidy. Hlavnou zásadou Pyrrhona bolo prakticky sa cvičiť v ľahostajnosti vo vzťahu k veciam s cieľom prežiť pokojný život. Tým, že skeptici sa cvičili v schopnosti uvažovať o veciach bez toho, aby im prisudzovali nejaké pozitívne či negatívne charakteristiky, oslobodzovali sa od nepokoja vyvolaného protikladnými názormi na svet. Druhý smer – epikureizmus – zastupuje osoba Epikura. Epikurovo „umenie života“ spočívalo na princípoch odstraňovania príčin pocitov strachu, ktorým človek v živote čelí, na hlásaní skromnosti a na nevyhnutnosti rozvíjať vlastný život v spoločenstve priateľov, ktorí vyznávajú rovnaké zásady. Človek, ktorý nasledoval epikurovské zásady, sa tak nezriekal pozemského života, ale práve vďaka týmto princípom dokázal prežiť šťastný život v každom okamihu jeho trvania. Myšlienky tretieho helenistického smeru – stoicizmu – sú zobrazené vďaka postavám Senecu a Epikteta. Pre Senecu je dôležité, aby si každý človek sám zvolil zásady, podľa ktorých bude v živote konať. Filozofia tak v jeho ponímaní predstavuje návod, podľa ktorého sa človek správa tak v bežných, ako aj v hraničných situáciách. Epiktetovo učenie je zas akýmsi antickým predchodcom súčasnej psychoterapie. Svoju filozofickú školu Epiktetos prirovnával k lekárskej ambulancii a žiakov k chorým pacientom. Úlohou filozofie je prostredníctvom techniky sebaovládania (gr. *enkrateia*) liečiť nesprávne presvedčenie ľudí. Epiktetos si totiž ako stoik dobre uvedomuje, že hoci nemôžeme zmeniť niektoré záležitosti sveta (teda to, čo nie je v našej moci), stále máme vládu nad naším uvažovaním o svete a o našom živote (teda to, čo je v našej moci). To znamená, že síce nemôžeme zmeniť veci ako také, ale môžeme zmeniť naše zmýšľanie o veciach. Táto ustavičná práca na vlastných životoch nás môže postupne doviesť na cestu ku konečnému šťastiu.

Posledné tri kapitoly (kapitoly číslo 11 až 13) sa už zaoberajú „umením života“ u mysliteľov, ktorí pôsobili v neskorších obdobiach. Prvým preberaným autorom je Michel de Montaigne, autor známeho diela *Eseje*. Tento spis sa vymyká z dobovej

literárnej produkcie, pretože jeho hlavným námetom nie je reflexia vonkajšieho sveta, ale autorovho vlastného života. *Eseje* majú formálnu podobu úprimnej spovede o autorových vlastných nedostatkoch a pokušeníach, čím sa podobajú na diela antickej literatúry. Druhý autor Friedrich Nietzsche predstavuje v rámci dejín filozofie prototyp osobnosti, ktorej vlastný život sa reflektuje v literárnej tvorbe, pričom tá má niekoľko špecifických črt. V prvom rade jej fragmentárnosť a aforickosť sa ponášajú na diela či správy o živote niektorých antických autorov, čím autor vypovedá o nemožnosti systematicky uchopiť svet. Ďalším prvkom je jeho perspektivizmus, ktorý sa zakladá na presvedčení, že pravdivé fakty sú vždy len interpretáciou konkrétneho človeka. Nietzsche tak, podobne ako kynici, podkopáva dobovú akademickú a systematickú podobu filozofie. Filozofia je totiž preňho v prvom rade životnou skúškou, a tá sa musí potvrdzovať najmä praktickými skutkami, nielen slovami. Posledný preberaný autor – Michel Foucault – vniesol do filozofickej diskusie tému „praktík seba samého“ (franc. *les pratiques de soi*). Z tohto dôvodu sa v prvej polovici osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia zameril na skúmanie otázky „starostlivosti o seba“ v rámci dejín antickej filozofie. Podľa Foucaulta práve antické techniky skúmania vlastného ja nám môžu pomôcť lepšie pochopiť niektoré problémy a výzvy súčasnej filozofie.

Ako vidno, všetky spomínané kapitoly sa v rôznej miere dotýkajú problematiky filozofie ako „umenia života“. Čítanie tejto knihy nás núti predovšetkým zamyslieť sa nad tým, ako v súčasnosti vykladať dejiny filozofie. Osobne si viem predstaviť využitie niektorých kapitol a personálnych portrétov filozofov napríklad na hodinách filozofie ako metodických pomôcok, prostredníctvom ktorých by študenti mohli porovnávať spôsoby, ako sa dá vzťahovať k životu, hľadať medzi nimi rozdiely a nachádzať paralely s ich vlastným prežívaním. Takýto obrazný spôsob výkladu by im možno väčšmi priblížil živú formu filozofie, ktorá sa tak nemusí týkať iba teoretického výkladu jednotlivých myšlienok filozofov, ale aj vzťahu medzi filozofiou a životom. A práve tento existenciálny rozmer je pre niektorých študentov možno hlavným dôvodom, prečo sa rozhodli študovať filozofiu. Druhú oblasť, ktorú z môjho pohľadu otvára čítanie recenzovanej knihy, je oblasť filozofie a jej zmyslu vo vzťahu k súčasným scientometrickým ukazovateľom. Ako už bolo naznačené, Sokrates a Diogenes sa nestali veľkými postavami filozofie vďaka tomu, že niečo napísali, ale vďaka životu, ktorý zosúladili s vlastnými filozofickými princípmi. A na tento úprimný život potom poukázali ich priami nasledovníci. Skúsme sa preto zamyslieť nad tým, že keby sme v živote nikdy nenapísali žiadnu štúdiu či knihu a o našom postavení v učebniciach dejín filozofie by rozhodoval náš filozofický život a spomienky ľudí, ktorých sme ovplyvnili, koľkí z nás by v tejto skúške obstáli? Odpoveď nepoznám, ale uve-

dená kniha nám môže pomôcť na chvíľu sa zastaviť a zamyslieť nad tým, či ako filozofi robíme našu činnosť naozaj správne. Parafrázujúc záverečné slová Vladislava Suváka si môžeme položiť otázku: Učíme vlastne niekoho, ako má skúmať svoj život? Obávam sa, že našou odpoveďou bude dlhé mlčanie.

Peter Fraňo

Peter Fraňo
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovenská republika
e-mail: peter.frano@ucm.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0909-2699>